

Cross-cultureel engagement

KAREN VINTGES

Amsterdam: Boom, 2003
122 blz., € 13,50

Na de teloorgang van communisme en socialisme zijn politieke leemtes ontstaan. In haar essay bepleit Vintges ethische spiritualiteit om deze leemtes te vullen. De postmoderne kritiek op de grote verhalen is tamelijk desastreus geweest. Politieke activisten, waaronder feministen, weten niet meer hoe te handelen. Zonder ideologie kunnen we echter niet. Grote vragen en behoeften aan ideologieën zijn van alle tijden. Vintges betoogt dit onder verwijzing naar de Franse filosoof Althusser, die op zijn beurt verwees naar de zeventiende-eeuwse filosoof Spinoza en diens idee van de altijd aanwezige *Imaginatio*. Er zal 'altijd behoefte zijn aan een verbinding tussen affect en politiek via de tussenschakel van de ideologie of wereldbeschouwing' (p. 25).

De beoogde ethische spiritualiteit onderbouwt Vintges filosofisch vanuit het latere werk van Michel Foucault, omdat dat door het postmodernisme heen is gegaan en een perspectief biedt dat 'post-postmodern' is. Dat in zijn werk (met name in *Geschiedenis van de seksualiteit 2 en 3: Het gebruik van de lust en De zorg voor zichzelf* (1984)) aanzetten voor ethiek aan de orde zijn, heeft tot nu toe nog weinig aandacht gekregen. Foucault verwijst naar de ethiek in de Oudheid, waarin regels en wetten minder belangrijk waren; het persoonlijke *ethos* stond op de eerste plaats en ethiek bestond grotendeels uit 'vertogen die bedoeld waren om ons behulpzaam te zijn bij het inrichten van *ons eigen leven*.' Hij typeert dit

ethos als *bestaansethetica* (p. 32). De metafysische Waarheid, waar de antieke filosofie en ethiek wél van uitgaan, werd niet opgelegd. Het gaat eerder om een geleefde ethiek, die een vrije interpretatie van die Waarheid aanreikt en instrumenten om daarin zichzelf te scheppen als ethisch subject. Foucault en Vintges richten zich op ethische vertogen 'die de goede verhouding tot de medemens betreffen' (p. 33) ofwel op vrijheidspraktijken, waarin de goede omgang met de medemens centraal staat. In deze vrijheidspraktijken staat het zoeken naar een balans tussen 'vrijheid voorbij alle grenzen' en 'leven binnen de veiligheid van onontkoombare grenzen' centraal (pp. 43–44). Daarbij gaat het ook om zich binden aan 'bepaalde waarden in het praktische dagelijkse leven, op basis waarvan men zich in open gerichtheid op de toekomst vormgeeft' (p. 44).

Foucault is gericht op een praktisch humanisme, buiten de kaders van het theoretisch humanisme, zo laat Vintges zien. Het inrichten van het eigen leven of de zorg voor zichzelf dient daarbij niet opgevat te worden als een soort levenskunst, in de humanistische traditie van persoonlijke zingeving (hoe te leven?). Ook ligt het accent niet op een diep ego of innerlijk leven of ziel, maar op het maatschappelijk handelen, en op een politieke filosofie en politieke ethiek. Vintges wijst op overeenkomsten wat dit betreft tussen Foucault en het existentialisme van Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir. Het *ethos* betreft de relatie van het zelf tot zichzelf en de relatie tussen het zelf tot anderen, dus de relatie tussen individuen, maar ook de relatie van het zelf tot anderen in de polis of gemeenschap. Het ethische subject is voor Foucault altijd ook een politiek subject. Daarom is volgens Vintges de term 'engagement' hier adequaat. Foucaults concept van ethiek ziet zij als een antwoord op het postmoderne nomadisme en op de postmoderne weigering van ethiek en politiek.

De vrijheidspraktijken hebben een universeel karakter, zo betoogt Vintges. Het gaat Foucault om vrijheidspraktijken voor allen

ofwel om een ethisch universalisme, maar wel een nieuw ethisch universalisme, dat hij plaatst tegenover het ethisch universalisme van de Verlichting dat via de Rede constant scheidingen produceert tussen 'normaal' en 'abnormaal', en zodoende het 'abnormale' of 'andere' uitsluit. Het gaat Foucault om betrokkenheid bij de 'anderen' van de politieke rationaliteit, maar zijn ethisch universalisme biedt ook de 'normalen' een alternatief.

Het universele karakter van de voorgestelde ethiek en vrijheidspraktijken beargumenteert Vintges ook door de cross-culturele dimensie ervan uiteen te zetten. Zij laat zien dat, anders dan liberalisten – ook feministische liberalisten zoals Suzan Moller Okin – denken, vrijheidspraktijken geen uitvinding van het seculiere Westen zijn, maar dat bijvoorbeeld ook in de islam en in de Chinese filosofie een ethische dimensie en vrijheidspraktijken aanwezig zijn, waarbij bovendien ethiek en spiritualiteit zijn verbonden. Vintges gaat onder andere in op het soefisme dat ruimte laat voor een persoonlijke religie, een idee van persoonlijkheid bevat, dus georiënteerd is op het vormen van een persoonlijke levenswijze, ofwel praktisch-ethische vormgeving van het individuele leven. Deze soefistische vrijheidspraktijken zijn bovendien gericht op zowel mannen als vrouwen. Mannen en vrouwen zijn in de ogen van God gelijk, aldus de koran. Ook in het taoïsme is er ruimte voor vrouwen. De link tussen ethiek en spiritualiteit kan van groot belang zijn voor de 'terugkeer van het engagement'. Dat die ethische, politieke spiritualiteit ook religieus gekleurd is, daarvoor zouden we als westerse mensen onze neus niet op moeten halen. Ook Foucault onderkende de waarde van religieuze spiritualiteit die kan worden opgevat als vrijheidspraktijken binnen godsdiensten.

Vintges bepleit een crosscultureel feminisme dat zij omschrijft als 'de eis voor toegang tot vrijheidspraktijken voor alle vrouwen in alle culturen' (p. 80). Dat vergt een andere politieke filosofie dan die van liberalisten zoals Okin

of John Rawls, die westerse normen in de politiek hooghouden. Maar ook komt pluraliteit in de politiek niet alleen of voornamelijk via rationele vertogen tot stand, zoals bijvoorbeeld Seyla Benhabib betoogt. Aan de hand van Iris M. Young en anderen bepleit Vintges 'communicatieve democratie' of, nog een stap verder, een democratie van onderhandelen en compromissen sluiten.

In het laatste hoofdstuk belicht Vintges van het ethisch universalisme van 'vrijheidspraktijken voor allen' onder andere zijn maatschappijkritische strekking en merities als alternatief. Zij doet dit onder andere aan de hand van feministische punten. Zij bekritiseert het feit dat in het feminisme vaak is teruggegrepen op de Waarheid van de vrouw en stelt dan dat er afstand moet worden gedaan van een ware vrouwelijke identiteit als theoretisch uitgangspunt. Zij bepleit dat de vrouwenbeweging zich organiseert op grond van een *ethos* dat vrouwzijn affirmeert en tegelijk opnieuw 'schept'. Daarmee kan worden aangesloten bij bestaande identiteiten van vrouwen, en vandaar uit kunnen nieuwe culturele alternatieven worden aangedragen. Zij geeft diverse voorbeelden van 'reëel bestaande vrouwen' in hun pogingen zorg en werk te combineren en/of hun werk- of zorgsituatie te verbeteren, inclusief de bredere uitstraling daarvan.

Ervan uitgaand dat deze kritische alternatieven dienen te worden gezien als voorbeelden van een 'ideologische' bijdrage en daarmee van het aan de orde stellen van grote vragen, dan overtuigen ze mij niet. Het vernieuwen van maatschappij en cultuur vanuit de gesitueerdheid van vrouwen is weliswaar belangrijk, maar dé grote vraag is of daartoe het vrouwzijn moet worden geaffirmeerd en herschapen. Dit wordt weliswaar gebracht als kritisch alternatief voor het Ware vrouwzijn, maar is daarbij vooral een positie in een al lang lopend debat, en geen vernieuwing of verschuiving daarvan. Er kleven diverse bezwaren aan deze optiek, waar Vintges aan voorbijgaat. Juist in de praktijk is het onderscheid tussen een verwijzing naar het

Ware vrouwzijn en het affirmeren en herscheppen van vrouwzijn vaak nogal moeilijk te maken. Vooral veel jonge vrouwen willen wel een vergelijkbare culturele en maatschappelijke verandering, maar niet vanuit hun vrouwzijn. Een ander bezwaar is dat het affirmeren van vrouwzijn weinig bijdraagt aan het flexibiliseren van genderidentiteiten, of anders gezegd, vrouwen aan het vrouwelijke blijft koppelen. Het grote feministische verhaal is ten onder gegaan aan postmoderne versplintering. Een post-postmodern engagement zal zich rekenschap moeten geven van de vele verschillen die er nu tussen vrouwen zijn, en zal een soort bindende en inspirerende kracht moeten bieden. Een strategie van 'vrouwzijn' herscheppen biedt dat mijns inziens onvoldoende.

Voor de stelling dat een ethiek van 'vrijheidspraktijken voor allen' op zichzelf niet als zelfstandige ideologie kan functioneren maar wel aanknopingspunten biedt om het ideologische hiaat van de moderne westerse maatschappij te vullen, heeft Vintges' uiteenzetting van het crossculturele karakter van het beoogde ethisch universalisme mij daarvan het meest overtuigd. Westerse vrouwen en mannen kunnen in dit opzicht veel leren van niet-westerse vrouwen en mannen. Daarin schuilt mijns inziens de waarde van het essay, en daarom verdient het om te worden gelezen.

Nel van den Haak